

ФУНКЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ МІСТА: РОЗВИТОК В ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ

Постановка проблеми. Суттю утворення міста була потреба життя у спільному захищеному середовищі. Ізоляцію простору окреслювали високі мури, формували окремі права і звичаї. Городяни, реалізуючи спільні потреби, прокладали вулиці, площі, ринки – те, що ми сьогодні називаємо public space або urban public space – термін, який українські науковці використовують, перекладаючи як публічний простір, громадський простір, соціальний простір, вкладаючи у ці словосполучення на загал однакове розуміння. Для відкритих просторів міста найкраще, мабуть, підходить назва громадський простір.

Відкритий громадський простір міста – це урбаністична складова міста, загальнодоступна територія, яка є у власності міської громади. Територія може мати обмеження доступу в часі (наприклад, закриватися на ніч), однак користування відкритим громадським простором не може мати жодних інших обмежень в рамках звичайно культурної поведінки. Чи можна назвати внутрішнє подвір'я багатоквартирного житлового будинку відкритим громадським простором? Так, – для маленької громади мешканців цього будинку.

Аналіз останніх досліджень. Громадські простори міста – тема достатньо добре досліджена в Європі. Проблеми формування громадських просторів, тематизація, ідентифікація публічних просторів – цій тематиці присвячені численні наукові дослідження. В Україні дослідженням громадських просторів почали займатися протягом останнього часу, позаяк визначення – “громадський простір” ввійшло в наш словниковий запас доволі недавно. Термін виник разом з формуванням громадянського суспільства в 90-х роках. У людей з'явилися причини бути разом поза домом: політичні (наприклад, “львівська клумба”, де збиралися для політичних дискусій), спільне дозвілля у місті (та ж “клумба” для стихійного хору). Найкраще реагувала на зміни молодь, яка виплеснулася на міські території окупуючи площу навколо фонтанів на площі Ринок. Відкриті простори ожили також завдяки організованим міською владою

культурним заходам (театралізовані дійства, вистави, ярмарки). Людям поступово повертається відчуття, що місто – це їхній простір. Згадаймо дні міста в 90-х роках, коли львів'яни з усіх районів з'їжджалися до центру, де найбільшою атракцією було потрапити в якесь з кількох існуючих переповнених кав'ярень. Натовп просто ходив вулицями та площами, де нічого не відбувалося.

Виклад основного матеріалу. Скільки в нашому місті простору, який може називатися громадським або публічним? Громадські простори в містах часто формуються стихійно і невідомо чому саме цей часом зовсім непорядкований клаптик території, вибирає, наприклад, молодь для проведення свого дозвілля, а впорядковані за архітектурним проектом території можуть пустувати. Люди потребують спілкування і, відповідно, завжди знаходять місце для цього. Лавочки з зовнішнього боку паркану в селах, де збираються сусіди, щоб погомоніти, також є своєрідним громадським простором. Віртуальний громадський простір, яким є соціальні мережі, задовольняє певну дозу спілкування, однак ця форма спілкування не замінить живий контакт, тому часто спостерігаємо молодих людей, які з своїми ноутбуками сидять на площах і у скверах в товаристві однолітків.

Львів позиціонує себе як місто, відкрите для світу. В різні етапи свого розвитку за невеликими виключеннями Львів завжди був містом, відкритим для світу, про що свідчить його поліетнічність. Кожна національна громада міста мала свій громадський простір біля храму: русини-українці збиралися біля храму Успіння пресвятої Богородиці, вірмени у внутрішніх двориках біля вірменської церкви. Описуючи радісне святкування важливої перемоги у 1600 р. Б. Зіморович пише “З цього приводу міські громади відразу поспішили до святих храмів, вітаючи та радіючи, а коли засутинів вечір, військові гармати громами та блискавками, а видовищні сяйва святковими вогнями засвідчили громадську радість”¹.

Важливими місцями для міщан були території біля каплиць, фігурок та хрестів, встановлених поза містом в мурах. Описуючи каплицю св.Хреста на Краківському передмісті, яку побудували близько 1600 р. Б. Зіморович зазначає “Потім міщани, відзначаючи великий піст і невдовзі Великодні свята, звикли проводити тут весняні забави, прогулюватися на повітрі та (влаштовувати) християнські процесії”².

¹ Зіморович Б. Потрійний Львів. – Львів: Центр Європи, 2002. – С.133.

² Там само С.134.

Після завершення будівництва костелу Петра і Павла монахи єзуїти викупили кам'яниці на протилежному боці вулиці та розібрали їх, не тільки для того, щоб заекспонувати головний фасад храму, а головне для отримання території, на якій можуть збиратися вірні.

В щільно забудованій єврейській дільниці громадським простором можемо назвати територію нинішньої площі Коліївщини, де була студня і на кадастрі означена як Юдіш пляц.

Найважливішими громадськими просторами міста були торговлиці, оскільки торгівля була основним містобудівним чинником середньовічного Львова. Двічі на рік проводились великі ярмарки, також існували торги рибою, хлібом, збіжжям, деревом з відповідно виділеними територіями, про що ще довго свідчив збережений топонім. Однак всіх львів'ян об'єднувала площа Ринок, де крім торгівлі вирішувалися важливі громадські та адміністративні справи, відбувалися різноманітні урочистості, виставки, процесії. “Ринок служить як для справ громадських, де вирішуються адміністративні питання і спори, так і для купецьких, де виставляють на продаж всі потрібні товари”³.

Тут також “приймали” гостей, на площі вирувала торгівля: “Місто віддалене понад сто миль від моря. Але коли побачиш як на ринку при бочках мальвазії вирує натовп критян, турків, греків, італійців, зодягнених ще по корабельному, видається неначе тут порт відразу за брамою міста. Щотижня буває три торговельні дні – по середах, п'ятницях, неділях... Але торг тут щодня, бо щоденно прибувають крамарі з усієї Русі, Поділля, з Молдавії і Волощини”⁴. Базар на площі Ринок існував до 1944 р.

Середньовічний Львів провадив активне громадське життя. Для Стрілецького товариства, що існувало вже в середині XV ст. місто визначило пагорбок за мурами, де найвлучніші стрільці вправлялися у своїй майстерності, в XVII ст. стрільниця була між міськими мурами, і про неї в описі Львова Мартина Груневега написано: “Недалеко від Краківської брами між обома мурами мають міщани стрілецький город з приємною альтанкою”⁵, що вказує на власність саме міщан на цю територію, які самі ж впорядкували її, обладнавши альтанкою.

В XVI ст. у Львові вже є загальноміський парк – город Гехта, який пізніше перейшов у власність монахів-єзуїтів.

Статус столиці у складі Австрійської монархії змінює також урбаністичний образ Львова. Торговельний чинник розвитку доповнюється

³ Історія Львова в документах і матеріалах. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 65.

⁴ Там само. С.61.

⁵ Там само. С. 63.

іншими: Львів стає адміністративним центром Галичини. З 1798 р. крім ярмарків у Львові відбуваються контракти “Контрактова публіка не могла поскаржитись на нестачу видовищ. Не рахуючи павільонів з панорамою і звіринцю, призначених для широкого загалу, на арені під єзуїтським городом розбивали свої намети мандрівні цирки”⁶ “Літні контракти відігравали у Львові важливу роль з огляду на товариське життя. Вулицями і в місцях прогулянок снували численні нові чи принаймні оновлені екіпажі з панянками, вбраними за найсвіжішою паризькою модою”⁷ Крім балів у редутовій залі та контрактів, які підписували там же, вся ця купецька публіка, що приїздила часто цілими родинами, виходила на проходи містом, а вузькі середньовічні вулички вже не відповідали духові часу.

Столиця вимагає відповідних до свого статусу будівель для виконання функцій столиці, а зростаюча кількість урядовців прагне проводити дозвілля у впорядкованих прогулянкових зонах, якими стають бульвари і сквери на місці розібраних оборонних мурів і валів. На місці західного прясла оборонних мурів розплановують вкінці XVIII ст. прогулянкову територію – Нижні Вали, з ними конкурують Губернаторські вали – променад на місці східного прясла мурів. Губернаторські Вали отримали продовження в 1853–1859 роках – рекреаційну зону парку Високий замок. До їх розпланування береться міський ландшафтник і ці території стають улюбленим місцем прогулянок міщан. Площа Ринок зберігає свою торговельну функцію, однак міські забави влаштовують вже на інших територіях.

Гетьманські вали дістають продовження у вигляді вулиці Академічної, і цей променад названий Львівським корзо протягом кількох століть був і залишається улюбленим транзитним громадським простором для вечірніх проходів та денних посиденьок.

Конкурентом для львівського корзо вкінці XIX – на початку XX ст. стали пасажі, під відкритим небом, або під дахом, як пасаж Міколяша. Затишні, захищені від вуличного галасу Пасажі створювали нову якість міського життя, були символом добробуту та гордістю городян вищого поспільства.

Фасади житлових будинків Львова XIX–поч.XX ст. в більшості мають відкриті балкони до вулиці, що не характерне для інших міст Австро-Угорської монархії, як Відень чи Будапешт. Це свідчить про від-

⁶ Шнюр-Пепловскі С. Контракти та ярмарки Львова // Незалежний культурологічний часопис Ї. – 2003. – № 29. С. 140.

⁷ Там само. С. 140.

критість львів'ян, приватне життя яких виходить за стіни помешкання: з балкону можна спостерігати за життям вулиці.

Радянський період міста не сприяв формуванню якісних громадських просторів. Для державних зборищ – парадів та демонстрацій – використовували центральні вулиці, для недільного відпочинку служили міські парки, перебування в яких було пов'язане з численними заборонами, наприклад “по газону не ходити”, нав'язуванням пропагандистських заходів, гучною агітаційною музикою. З бігом часу на них лягав відпечаток радянщини, а згодом – занепаду. Влада не прагнула організувати неконтрольовані місця, де можуть збиратися громадяни. Найбільшим досягненням були дитячі майданчики з примітивним обладнанням.

Новопроектовані громадські простори мали на меті вразити чи приголомшити людей, заставити їх відчувати себе мізерними. Площі мають якийсь нелюдський масштаб. Проектування площі в більшості підпорядковувалося зведенню якогось пам'ятника (площа Галана (тепер – Петрушевича) з відповідним пам'ятником, площа перед королівським арсеналом з пам'ятником Івану Федорову). Така традиція продовжилась і в 90-ті, та зрештою, триває досі. Нові ідеї спорудження пам'ятників супроводжуються пошуком вільного місця серед існуючих громадських просторів. Зараз у багатьох з них стоять символічні камені, на яких написано “тут буде споруджено пам'ятник, капличку, пам'ятний знак”, але роками вони залишаються невпорядкованими. Існує також практика встановлення пам'ятників у вже існуючі сформовані громадські простори без будь-якого логічного зв'язку особи, якій встановлюється пам'ятник з даним місцем (наприклад, пам'ятника Никифору в сквері біля костелу Домініканців).

Пострадянська алергія на все колективне спричинила відразу до місць загального доступу, які продовжували деградувати. До них звикли ставитись з відразою і недовірою – про них не дбають, отже там може бути небезпечно.

Право приватної власності, повернене в 90-ті роки ХХ ст. часто реалізувалося у спотвореній формі – всі почали відвойовувати шматки сходових кліток, горищ, дворів. Приватні простори змагаються у висоті огорож, навіть відкриті літні тераси біля ресторанів намагаються максимально відгородити від людей. Відкриті балкони, які так гарно свідчили про відкритість львів'ян, мешканці, закривають вікнами, перетворюють на додаткову закриту площу квартири.

Люди розучилися робити щось разом. Невпорядковані внутрішні двори в будинках, де кілька господарів, яскраве тому свідчення.

Об'єднання настає тільки тоді, коли у цей внутрішній простір приходять потенційний забудовник.

Всі історичні і політичні процеси Львова відбивалися на атмосфері міського простору, його використанню мешканцями та гостями міста.

Якість громадського простору визначає культуру та якість життя в місті.

Відкриті громадські простори Львова зараз становлять один з найбільших викликів для влади міста. Зберегти відкриті громадські простори від забудови, приватизації і комерціалізації означає врятувати вільні території для наступних поколінь львів'ян. Агресивний бізнес окупує міські території, залишаючи все менше простору для спілкування без комерційної складової.

Внаслідок непродуманої містобудівної політики частина громадських просторів вже втрачена, або буде забудована в найближчому майбутньому, бо тут вже існує приватна власність на будівлю або землю. Через відсутність містобудівної документації, плану зонування та детального плану території цей процес триватиме. Тому виходом була б термінова інвентаризація громадських просторів і прийняття відповідного документа, який би визначав ці території як ті, що не підлягають забудові.

Другий виклик для влади – це повернення мешканцям відчуття, що місто – це їхній простір. Практично це означає підняти рівень усвідомлення громади міста до рівня “Загальне не означає нічиє, а наше спільне”. Пострадянська ментальність є цьому великою перешкодою. Люди є пасивними, закритими, тяжко йдуть на діалог з владою. Головною метою влади є зруйнувати ці бар'єри шляхом чесного діалогу. На перші громадські обговорення щодо майбутнього площі Трьох синагог в 2009 р. прийшло дуже мало людей, які були здивовані, безініціативні і в підсумку казали: “Навіщо ви нас запитуєте, ви все одно зробите так, як вам треба”. Використання різних форм діалогу – круглі столи, громадські форуми, зустрічі на місцях, спілкування в інтернеті поступово змінює ситуацію.

Туристична індустрія, яка інтенсивно розвивається у Львові, на жаль є вирішальною для формування громадських просторів старої частини міста. Більшість створеного останнім часом в центрі працює для туриста. Масовий туризм виганяє мешканців з середмістя. Тому дуже важливо зберегти і впорядкувати внутрішні дворики для комфортного відпочинку мешканців та не втратити атмосферу живого міста.

Третій виклик – розвиток громадських просторів поза центром як імпульс для сталого розвитку неблагополучних здеградованих терито-

рій. Цьому присвячена Програма “Ревіталізація Підзамча”, яка має на меті вже цього року впорядкувати кілька скверів і двориків Підзамча. Ревіталізації громадських просторів у відсталих районах буде присвячена українська академія інтегрованого міського розвитку, в рамках форуму діалогу українських міст, яка організовується в рамках проекту Муніципальний розвиток і оновлення історичної частини Львова 26-27 червня 2013 р. у Львові Німецьким бюро технічної співпраці спільно з Львівською міською радою.

Наступний виклик – це якість впорядкування простору. За традицією проекти благоустрою територій у нас виконують архітектори, однак не тільки вони повинні вирішувати, яким буде відкритий громадський простір. Архітектори повинні тільки професійно реалізувати бачення тих, хто користується цим простором щоденно. Відкриті громадські простори Львова в більшості вже мають одну важливу складову якісної і привабливої території – ідентичність і автентичність простору, яку формує збережений міський історичний ландшафт. Важливо наповнити цю ідентичність змістом, при цьому не забуваючи про найважливіші принципи формування простору: доступність, безпека, комфорт, свобода пересування, поліфункційність, наявність вигідних місць для сидіння. В сформованому архітектурному просторі, якщо цього не вимагає історія місця, впорядкування території повинно зводитись до елементарного встановлення лавок, вибору мощення та озеленення. Не потрібно вигадувати невластиві форми, як приклад – нереалізований, на щастя, проект скверу кохання в районі вул.Сянської, або реалізований проект на площі Різні у Львові. Кітч на наших площах можливий завдяки низькому культурному та інтелектуальному рівню сьогоденного масового споживача даного типу витворів. Появу таких дорогих, але неестетичних елементів на наших площах пояснюють: бо громада цього хоче і це розуміє. Але їй треба запропонувати інші варіанти впорядкування: громадський простір виховує культуру міста.

Вільні простори в центральній частині міста в більшості криють під землею залишки колишньої забудови. Чи варто її відкривати і експонувати, чи такий простір буде корисним і привабливим для мешканців? Чи краще впорядкувати таку площу надавши їй нового змісту з ознакуванням колишньої забудови? Ці питання залишаються дискусійними.

Добрим досвідом, який Львів набув останнім часом, є проведення міжнародних конкурсів на впорядкування міських просторів: тоді вся підготовча робота, в тому числі і обговорення майбутнього території з її безпосередніми споживачами проводиться замовниками конкурсу, тобто міською владою з залученням необхідних спеціалістів. Місто спіль-

но з центром міської історії та німецьким міжнародним бюро технічної співпраці провело вже два такі конкурси: для територій, пов'язаних з єврейською історією міста та для територій навколо Бернардинського монастиря.

Висновки. Майбутнє громадських просторів Львова залежить від вирішення всіх вищезазначених викликів, а також від вміння швидко реагувати на нові, які появлятимуться в нашому стрімкому житті. Спосіб формування громадських просторів є віддзеркаленням рис даного етапу розвитку міста. Якісний громадський простір міста – це там, де цікаво дітям, підліткам, добре людям старшого віку, де відбуваються якісь імпрези і дійства, де не загубиться турист, куди можна приїхати велосипедом, де багато зелених і зручних місць для сидіння, де безпечно ввечері. Спосіб формування публічних просторів є віддзеркаленням кожного етапу розвитку Львова, а наповнені життям його громадські простори – ключ до привабливості міста.

Список літератури

1. *Зіморевич Б.* Потрійний Львів. – Львів: Центр Європи, 2002. – С. 133–134.
2. *Шнюр-Пепловскі С.* Контракти та ярмарки Львова // Незалежний культурологічний часопис *І*. – 2003. – № 29. С. 140
3. *Історія Львова в документах і матеріалах.* – Київ: Наукова думка, 1986. – С.65.
4. *Черкес Б.С.* Національна ідентичність в архітектурі міста. – Львів, 2008. – С. 212–222.
5. *Lorens P.* Definiowanie współczesnej przestrzeni publicznej // Problemy kształtowania przestrzeni publicznych. – Gdańsk: Wydawnictwo Urbanista, 2010. – S. 6–18.
6. *Kochanowska D.* Przestrzen publiczna – kluczowy element miasta wspolczesnego – zintegrowana czy podzielona? // Problemy kształtowania przestrzeni publicznych. – Gdansk: Wydawnictwo Urbanista, 2010. – S. 21–34.
7. *Racoń-Leja K.* Przestrzen publiczna zagrożona // Czasopismo techniczne/ – 2007. – z. A2. S. 216–220.

Стаття надійшла до редколегії 25 квітня 2013 року.